

NUO SIRAKŪZŲ LIG ŠIAURĖS ELNIO

Dvi latomijos Sirakūzuos

Mąščiau apie kaitrų miestą, seną graikų sodybą, apie dulkėtas gatves ir prisigrūdusią, triukšmingą rinką. Ir tam riksmė, tam saulės žerėjime, visame pietų šalies duslume štai ramiai sau asilėlį varosi žilas, apdulkėjęs ir truputį apskaręs filosofas. Abu jie tylūs, išmintingi – ir žmogus, ir gyvulėlis. Tarpais juodu stabtelia, braujasi vėl pro spūstį ar kalbina pažįstamus...

Iš kažkur ir iš kažkada toki vaizdai manyje buvo likę apie Sirakūzų miestą. Ir stovėdamas ties šitais griuvėsiais, norėjau atstatyti žemėmis ir metais užneštus namus, nutiesti siauras, dideliais akmenimis klotas gatves ir jose atgaivinti jau nuo amžių neminimus vardus. Tarp jų mums iškiltų ir keletas pažįstamų bruožų – didžiųjų poetų, čia gimusių ar besilankiusių, ateitų Archimedas su savo išradimais ir dėsniais. Nūn aš jį matau ne tiek svaigaus džiaugsmo apimtą ir bėgantį per miestą su šviežia žinia: „Eureka, eureka!“ Man jis šiandie prisistato ramiam miesto kampely, kada saulė popietėj jau nusviro į vakarus, kada atsigaua mirtos ir glicinijų pablyškę žiedai. Už miesto mūrų nuo pat aušros siautė kova. Niekas nesigailėjo nei kardo, nei kraujo. Nuo sienų griuvo kūnai ir mirė. Bet dabar tyła. Archimedas išsibraižė smėly geometrines figūras. Įsižiūrėjo į jas – dar valandėlė, ir jis žmonėms pasakys naują sprendimą, didelę tiesą. Jo galvoj jau kažkas aiškėja, jau lūpos kruta ir akys šviečiasi nuo visai priartėjusio gando, kuris paskui amžiais eis iš kartų į kartas. Jis nežinojo, kad po trejų metų stengimosi romėnai ką tik paėmė jo miestą, kurį jis vienas savo išradimais gynė geriau nei pulkai sirakūziečių. Ir šitoj popietės tyloj kažkas prieina, kalbina, trukdo jį. Nepakeldamas galvos jis liepia luktelti, nesumaišyti jo minčių, kurios paskui gali niekad negrįžti: ne, tos mintys tikrai jau negrįš, nes romėnui trūksta kantrybės – ir Archimedo galva nukrenta ant tų geometrinių figūrų, smėly lazdos galu išbraižytų...¹

Kur sunki romėno ranka sugriovė Archimedo apskritimus, kvadratus ir mąstymus? Gal tai bus prie amfiteatro, gal prie to milžiniško akmens stalo – aukuro, ant kurio valdovas Hieronas II² galėjo vienu sykiu sudėti dievams dovaną iš puspenkto šimto galvijų, o gal prie Rojaus ar Kapucinų latomijos? Užeikim į jas, į tas latomijas – liekanas kasyklų, iš kurių buvo laužtas akmuo namams, pilims, teatrui.

Bet dabar, vaikščiodamas Kapucinų latomijoje, pats neįspėsi čia buvus kasyklų. Žemė drebėjo, lubos suiro ir sugriuvo – ir stovi milžiniškas šulinys, didžiulė dauba, laukinė ir šiurkšti. Ant stačių skardžių nusikorę mėsingi kaktusų lapai, raitosi vešlūs vijokliai. Žemiau tenai pražydo medis: jis krėste nukrėstas raudonais, gaviais lapeliais, kurie nustelbia visą žalumą. Norėtum tarti, kad šitas medis džiaugiasi ir visas liepsnoja savo prasiskleidusiomis taurelėmis, atvertomis saulei, praeiviui ir bitei. Dūzgia toji bitelė ramiai tarp rūščių uolų, tarp pakriaušų ir atšaižų, o jos zirzenimui retkarčiais už sienų, ten aukštai, pritaria vežiko riktelėjimas ir arklio kanopų klapsėjimas. Ramūs, nejautrūs tiesiasi kiparisų gedulingi liemenys, vienas po kito į gražią gretą sustoję ir susimąstę lyg vienuoliai. Taip, gali jų tamsūs ir vėsūs kamienai skęsti maldoj: kai šitos kasyklos virto kalėjimu, jame dar keturi šimtai metų prieš Kristų nyko ir žuvo septyni tūkstančiai suvartų atėniečių, eiklių kareivių, kurie per marias plaukė nuveikti išklestėjusio ir atkaklaus miesto. Bet jų laivai žuvo sunaikinti Didžiajam uoste, o jie patys, graikų žemės vyrai, uždaryti čia, geso diena po dienos, valanda po valandos, kol nutilo paskutinis atodūsis iš galingos Nikijo armijos likučių³. Ir tos kaukolės, kurios mėtosi po nykais skliautais, gal nebus atėniečių palikimas, bet, geras kapucine, kuris skaitai šventas raides šalimais už

vienuolyno lango, ir tujen, vienuoli, kuris pakėles žiburėlį, apysenis ir dusdamas, iš šv. Jono katakombų, kaukšėdamas storais, kareiviškais pusbačiais, bėgai įsileisti nekantraus keleivio, skambinančio prie vartų, – visi jūs savo psalmėse ir giedojimuose, savo vidunakčių šauksmuose ir mąstymuose pagalvokit apie tuos jaunus vyrus, apie tuos karius, kurie, nelyginant didelė avių kaiminė, buvo sugrūsti į šitą mirties ir bado gardą, vysdami kaip tos mirtos lapas, kuris tamsiai žalias latomijoje augo ant krūmo, kol svetima ranka jį su šaka nulaužė...

Už šv. Jono katakombų, už amfiteatro griuvėsių ir už aukų stalo, kurį minėjau, rasime antrąją Sirakūzų latomiją – Rojaus latomiją. Ji nėra tokia niūri nė laukinė, kaip jos kapuciniškoji bičiulė. Ji primena ir paprastus, kasdieninius darbus, nes anoje grotoje, iš kurios skliautų capsai sodrus vanduo, prie to sustingusio klano buvo įsimetę Sirakūzų amatininkai – virvių sukėjai. Bet ne dėl jų čia atėjau, tik dėl Dioniso⁴ Ausies: tai grotas, savo pavidalu primenantis arklio ausį – nežmoniškai ilga ir aukšta šitoji ausis. Sicilijos gyventojai ėmė pasakoti, kad šioj vietoj taip pat būta kalėjimo, svarbiems politiniams belaisviams spąstų. Visas ausies gudrumas slepiasi nepaprastoj akustikoj. Esu girdėjęs garsių katedrų, krikščyklų ir rūmų balso atliepimus, bet šisai praneša visus kitus. Kai sustoji prie durų, tai tavo mažas dūstelėjimas kitam Ausies gale, už šešiasdešimt penkių metrų, atsikartoja dar aiškiau ir gryniau, negu iš tavo lūpų išėjęs. Ir manai, kad ten tamsoje slypi kokio pašaiپی būtybė, kuri tave pamėgdžioja, tave seka ir numarina savo alsavimą gūdžioj tamsumoj. Popieriaus šlamenimas ties durimis atsiliepia anakur lyg ištisas marių ošimas, kada bangos ritasi ir dūžta ant kranto. Ir žodis po žodžio taip giedriai atsako aname gale tavo kalbą, kad jautiesi pats šnekąsis su savim. O garsus trinktelėjimas rankena į duris suūžia ir griaudžia kaip tikriausias patrankos šūvis – ir jis skardi galingai ir toli ne tik šioj ausy, ne tik šiam kalėjime, bet ir ore... Dėl šitos akustikos paslapčių pramanyta, kad Dioniso Ausy uždarydavę svarbius politinius kalinius: jie negalėjo rengti sąmokslų, sakyti vieni kitiems pavojingų žinių, nes kuriam kampe jie bekalbėtų, visi žodžiai ir kuždesiai buvo aiškiausiai girdimi. Ir dabar rodo vietą, kur valdovas Dionisas pasislėpęs klausydavosi... Tačiau mokslininkai per daug netiki šiuo mįslės sprendimu: jie tiesiog sako, kad Dioniso Ausis turėjo būti rezonansas teatrui, kurį jūs po kelių minučių ir pasiekiate...

Prieš du tūkstančius metų ant akmeninių teatro pakopų kitoki žmonės rinkosi klausyti – ne beskubą turistai, ne tik berniokai, besiaučią po sceną, kurioj ir mūsų laikais pasigirsta Prometėjaus aimanos bei Aristofano čaižus juokas. Į geras vietas sėdosi tada garbingieji, o toliau buvo sugužėjusi liaudis, smulkūs pirkliai, vertėivos, amatininkai ir skurdžiai, su pupų ryšulėliu pietų pertraukai. Tose garbingose vietose kunigai, miestui ar šaliai nusipelnę piliečiai, aukštieji valstybės vyrai, svetimų žemių atstovai, pagaliau kovoj su priešu mirusių tėvų vaikai ir sąjungininkų miestų svečiai pasirodydavo vienu metu, eidami pagal savo nuopelnus ir garbę. O dėl paprastųjų vietų žmonės mušte mušėsi nuo pat vakaro, nes vaidinimai prasidėdavo su aušra. Dėl tokios kamšaties vėliau buvo pradėta reikalauti mokesčio už įėjimą. Tad per naktį nusenūdę, anksti rytą sirakūziečiai prasikrapštydavo užkiūtusias akis ir laukdavo išeinant artistų. Paršelio krauju nusprendus, kuria eile bus vaidinami veikalai, trimitų garsai štai jau skelbia pradžią. Žmonės ne tik klauso bei žiūri, bet ir užkandžiauja, gi dosnesnieji neturintiems pasiūlo torto ar vyno. Ūmai jie valandėlę nutyla, greitai ima kuždėtis ir juoktis. Gerai, šita vieta jiems patiko. Jie ploja, jiems turi antrą sykį pakartoti. O dabar kas darosi – tai ne pagal jų skonį: jie ima trypti, švilpti, o už visus labiausiai nepatenkintas anas vyno pirklys. Storas, raudonu sprandu ir plikas, jis šaukia atsistojęs, o kai nieko negelbsti jo riksmas, akmeniu paleidžia į artistus. Prie jo prisideda daugiau akmenų – ir ujamieji nešdinasi iš scenos į saugesnę vietą, kol aprims minios įnirtimas. Taip, šandie veikalas buvo netikęs, todėl ir kilo riaušės. O neseniai tie patys didikai, tie patys žuvusių tėvų vaikai ir ten susispietusios moterys, tie patys vyno pirkliai, bankininkai, virvininkai ir asilų varovai su tokiu atsidėjimu ir meile klausėsi gryno džiaugsmo,

skardinčio iš Sofoklio ir Eschilo tragedijų. Susitelkę visi tada jie sėdėjo, palydėdami Antigonos skundus, vaitojančius persus – ir viršum jų galvos žėrėjo vidudienio saulė, priešais akis tyvuliavo jūros mėlynas režis ir suposi laivų stiebai, o aplinkui lygumose ir toliau ten dunksančiuose kalno šlaituose augo citrinos ir apelsinai: drauge skleidė žiedus, nokino vaisius ir metė juos ant žemės...

Gi ten, gailiai kvepiančių mirtų ūksmėje, snaudė seni graikų dievai... Jūs faunai ir nimfos! Aš tik dabar pajutau jūsų alsavimą ir buvimą – pajutau ramią ir šiltą Sirakūzų naktį, kada man iš klonių ir šlaitų, iš šitos graikų nuvaikščiotos dirvos suplakė jau nuo neatmenamų laikų pamirštas ir išsekęs kraujas. Tą gilią naktį aš pirmą kartą pajutau graikų žemę, Odisejo vyrijos balsus ir kažkur jūrose bedunksančių salų kerėjimą. Prie šaltinių, prie upelio tėkmės gulėjo tingus, trumpai akimirkai keleivio širdy ir įspūdžiuos atgimęs pasaulis. Ir rodės, kad ateis satyrai prie lango ir pabels tau, o tarp tų krūmokšnių suskardės begėdis fauno juokas, ieškąs išsislapsčiusių nimfų. Tuoj pasigirs krykštimas ir šėlsmas – trumpa šio gyvenimo aistrų, momento džiaugsmų orgija, valandėlės blykstelėjimas ir užsimiršimas, po kurio stos amžina tyła, amžinas žuvinimas, nes atėjo nauji žmonės, nauji asketai, kurie dievus išvarė ne tik iš šventovių, nuvertė juos nuo marmurinių pjedestalų, bet uždraudė gyventi ir kalnų skardžiuose, ir girių tankmėje. Metai po metų pražūtis ranka bėrė dulkes ant lieknų ir blavių graikų deivės linijų, faunai mirė užmiršti ir nereikalingi tarp krūmokšnių, paskutinį kartą dustelėjo didysis Pano atsikvėpimas... Ir ko jūs sukilot šią naktį, išvarytieji iš šitos salos, nuo šitų versmių? Ko tujen, grakščioji Aretūza, kuri bebėgdama nuo Alfėjaus virtai šaltiniu ir dabar šlami drauge su nendrėmis Sirakūzų mieste, pritariama karvelių burkavimo, – ko tujen man skundiesi šioj praeities vaiduoklių valandoj? Užmikite, dievai ir nimfos, numirkite ir nepabuskite. Gera ir ramu jums būtų vaikščioti tarp salos uolų, lindėti grotose ir akimirkos siautime ragauti svaigaus žemės vyno... Nepadėsiu jums gyventi aš šioj nuo atminimų ir dangaus apsunkusioj valandoj, bet galiu ant jūsų blavių veidų užtraukti mirties drobę ir paprašyti amžino miego – be nubudimo, be aistrų, be rūpesčių, be žmonių minėjimo, be meilės ir be kančių miego...

Šiulena ir skundžiasi Aretūzos šaltinis. Gal pro šalį praplauks eiklios graikų valtys, suplazdės linksmos vyrijos burės...

Šitoj senųjų graikų pasivaidinimo naktį juodi bruožai auga akiraty. Mariose girdėti duslus balsas – didžiulis garlaisis plaukia į Sirakūzų uostą.

Praeities atsikėlimas ir kerėjimas jau baigtas.

1937

Katedros statytojai

Kai didmiesty meksfaltas suminkštėja ir limpa prie padų, kai benzino oras esti dar duslesnis ir troškesnis, o nuo Notre-Dame stogo akmeninis velnias sunkiai alsuoja, rymodamas ties šituo milžinu skruzdėlynu, tu imi galvoti apie gražias Beauce šalies lygumas ir kalvas, ant kurių auga žali medžiai, snaudžia giedriame ore girios ir siūbuoja neapmatomi javų laukai, savo derliumi užpildą vieną ketvirtadalį Prancūzijos aruodų. Tada atsimeni tuos piligrimus, kurie kadaise tirštais būriais, kaip strazdų pulkai, traukė melstis ir pasiguosti Juodajai Chartres Madonai, apmąstai garsius žmones, kurių svajonės dieną ir nakį buvo nugręžtos į katedrą, visam pasauly gražiausią, tikrą žmogaus genijaus himną Dievo garbei ir meno aukščiausią viršūnę. Štai dulkėtas, ištroškęs, su lazda rankoje prieš bemaž trisdešimt metų šitais slėniais pėsčias ėjo didysis prancūzų poetas Charles'is Péguy¹, kurį netrukus kulka užmigdė karo laukuos, štai lenkų Wyspianskis² savo krašte studijuoja šitos bažnyčios planus, gilinasi į visas architektūros, skulptūros ir vitražų detales, kad paskui jau viską žinotų ir viskuo gėrėtusi. Kiti jų, kaip Huysmansas³, gyveno ilgas dienas katedros šešėly, senam Chartreso mieste, kurio istorija siekia galų ir romėnų dienas, ir tarp anos, tartum muzikos garsai harmoningos, piliorių

grios ieškojo susiraminimo, tiesos, paguodos, dangiškų dalykų meilės ir tvirtybės sunkiam, be užuojautos mus blaškančiam kely į mirties angą.

Dar nematyti namų, o jiniai iš tolybės jau tiesia savo didžius bokštus nelyginant žydrų aukštybių ištroškusias rankas. Šitie du padangėse iškilę broliai savo amžium skiriasi keliais šimtais metų ir nėra tarp savęs panašūs: vyresnysis, piramidės pavidalo, yra kuklus ir drąsus, be jokių puošmenų, vien savo linijų ir proporcijų nuostabumu kurias grožio stebuklą ir užimęs pirmą vietą Prancūzijos architektūroj. Antrasis gi yra žaismingai išsigražinęs ir savo ūgiu prašoka pirmutinį bokštą. Taip juodu iš tolo jau kviečia žmogų prie savęs, kviečia toki giedrūs ir rimti, lyg į amžinas viršūnes ištryškęs gaivus ir tvirtas tikinčiojo šauksmas. Valandėlę jie dingsta už medžių kupetos, štai vėl išsineria jau arčiau, su visa galinga bažnyčios mase, su aplinkui susigūžusiais ramaus ir praktiško miesto namais. Ir toji katedra yra čia valdovė, kuri regi ir saugo vyno derlių pašlaitėse, prižiūri nokstančius javus lysėse, guodžia ligonius ir sielvarto skandinavus žmones, rūpinasi mažais kūdikiais, nedrąsiai rankomis skėtriojančiais, ir tais žilais seniais, kurie rytoj guls jau ant grabo lentos. Ir šaukia jiniai visus – iš tolimųjų salų japonas šandie vyksta žvelgti į jos bokštus, į statulas ir vitražus, per vandenį plaukia amerikiečiai ir atsistoję stebi portalus ir akmeninius skliautus, jau senos moterys klaupia bažnyčioj ir lenkia galvą prieš Juodąją Madoną, ir įsimylėjusių pora susėdę žiūri į tą nuostabųjį Jesės medį, kuriame simboliškai išreikšta Jėzaus giminės istorija ir išsišakojimas ligi Dievo Sūnaus atėjimo.

Ir šituos keleivius, kurie čia išbus dieną ar dvi, nūn ima didis noras atspėti, kas gi buvo tasai, iš kurio rankų ištryško šita akmeninė simfonija ir galybės pilna giesmė. Kas mūsų nustebusiai akiai atvožė šitą grandiozinę knygą, iš kurios senųjų laikų žmonės skaitė pasaulio istorijos eigą, išskobtą skulptūrose ir ištirpdytą vitražų stikluose, o mes patys patiriam tikrą pagarbą tolimų amžių kūrybinei dvasiai, kuri buvo galingesnė už mūsų dienų jokios atsparos neturinčius teptuko, kalto ir plunksnos darbus, nors supelijusio proto išminčiai dar tebetauškia mūsų knygose ir laikraščiuose apie „juodus viduramžius“.

Kaip daugelio didelių dalykų sumanytojai ir vykdytojai, kaip ir Chartreso katedros kūrėjas nėra žinomas. Kitose katedrose, kurių Prancūzijoje randam tiek daug ir tokių gražių, pasitaiko rasti kur bokšto akmenų architekto pavardę: jis tada vadinosi mūrininku, akmenškaldžiu – cementarius, lapicida. Tačiau nors jis vadinosi paprastu darbininku, per dieną gaudamas vos keletą skatikų atlyginimo ir dar dovanų priedo – gelumbės savo ir šeimos rūbui, statinę vyno, – jis vis tiek buvo menininkas, specialistas, kuris žinojo savo galią ir dėl to buvo vertas visų pagarbos. Ir galima numanyti, kad jo vardas buvo visų lūpose, kad gyvas jis aplink save jautė šlovės aureolę, o mirusį dažnai jį palaidodavo prie altoriaus. Štai šito, iš pažiūros paprasto, miestelėno galvoj gimė ir glūdėjo anie bokštai ir kolonos, jis tarėsi dėl stiklo piešinio ir numatė pranašų, apaštalų, paskutinio teismo ar net kasdieninių darbų statulas prie durų ir apskaitė, kur bus užkeltos chimeros ir gudrumo pilni velniūkščiai.

Nežinom jo vardo nė pavardės, bet jis buvo didelis, buvo genijus, kojomis tvirtai bestovįs žemėj, o galva atsirėmęs į dangaus aukštybes – tasai, iš kurio rankų ant vienos Beauce kalvos išaugo šitas milžiniškas darnių akmenų kalnas ir iš kurio ištryško pilna lyrizmo giesmė ir tiksliai apskaičiuota architektūra, žmonių triūso ir meilės vainikas, drauge įkūnyta mintis, tikėjimo pareiškimas ir žodis, kuris švietė ir mokė apie „šventosios religijos tiesas tuos, kurie nemoka skaityti“, kaip 1355 m. rašo Sienos dailininkų statutas.

O kad architektas galėjo savo minčių kūdikį pastatyti Chartreso mieste, reikėjo nelaimės. Vieną dieną miestelėnai, artimųjų ir tolimesnių apylinkių gyventojai nuliūdę ir su išgąščiu sužinojo, kad jų numylėta Madona, jų tikroji motina ir gimdytoja, jų globėja liko be pastogės. Išgirdę, kad jiniai, graži savo juodume, yra gaisro išvyta ir ieško, kur prisiglausti, visi su baime ir ašaromis akyse dairėsi

aplinkui. Ir ne tik Chartreso gyventojai, bet ir tolimų sričių, iš Orleano, iš Normandijos, iš Bretanijos ir šiaurinės prancūzų žemės žmonės metė savo darbus, paliko savo pastogę ir bėgo padėti Švenčiausiajai Panelei. Ir Huysmansas mums apsakė, kaip turtingieji nešė savo lobius, pinigus ir puošmenas, sykiu su pavargėliais traukdami vežėčias, pilnas grūdų, alyvos ir vyno, vilkdami medžius, kalkes – visa tai, kas galėjo tikti darbininkų maistui ir bažnyčios statybai. Visi keliai be pertrūkio buvo užplūsti keleivių. Susimaišę vyrai ir moterys gabeno medžius, stūmė ratus su ligoniais ir paliegėliais. Niekas, nei klampynės, nei pelkės, nei girios be kelių, nei upės be kraštų, negalėjo sustabdyti žygiuojančių minių – ir štai vieną rytą ten toli horizonte jie išvydo Chartreso miestą. Ir šitos senių, vaikų, moteriškių gaujos ūmai susitvarkė. Didikai drauge su prastais žmoneliais kinkėsi į plėškę, ėmė neštuvus, dievotai vykdė sunkius darbus; patricijų žmonos gelbėjo kaimietėms atmiešti kalkes su smėliu ir valgj virti.

Aušra jau teka, ir vėl atgyja visa apylinkė: vieni kasa pamatus, kiti valo griuvėsius, kiti būriais plūsta į kasyklas, už aštuonių kilometrų nuo Chartreso, ir ten skelia kartais tokius didžiulius luitus, jog tūkstantis vyrų su dideliu vargu juos ištraukia iš gilumos ir užvelka ant kalvos, kurioj iškils būsimoji bažnyčia. „Tada tai atsitiko didingas dalykas, – kalba mums Huysmansas. – Buvo tai toks kryžiaus karas, kaip dar niekad nebuvo buvę. Ne Kristaus grabą nūn reikėjo išplėšti iš netikėlių rankų, ne karo lauke kovoti prieš ginklą ir žmones: čia reikėjo priversti Viešpatį, esantį savo apkasuos, duoti ataką prieš dangų, jį nugalėti meile ir kantrybe; ir Dangus pripažino esąs nugalėtas; Angelai šypsodamiesi pasidavė; Dievas nusileido ir savo pralaimėjimo džiaugsmo plačiai atvėrė savo malonių išdą, kad būtų apiplėštas.“

O vienas ano meto kunigas sujaudintas rašė savo pažįstamam anglų vienuoliui: „Kas gi praėjusiais amžiais bėra girdėjęs apie panašius dalykus, kurie nūn vyksta mano akivaizdoj? Tuštybe ir lepumu mitę didikai, bajorai ir gražios moterys lenkia savo sprandą po plėške ir kaip darbiniai gyvuliai kinkosi į akmens, medžių ir cemento prikrautus vežimus, statydami Dievo buveinę. Taip jie eina susilieję tarp savęs, visi luomai susimaišę; kroviniai kartais esti toki sunkūs, kad prireikia tūkstančio žmonių vieniems ratams; ir tačiau tose ilgose virtinėse nei jokio keiksmo, nei niurnėjimo. Kai sustoję pakeliui jie valandėlę atsikvepia, girdi vien gailėstį, maldas ir prašymus, kurie nužemintai kyla į dangų. Jei toj minioj pasitaiko tiek užkietėjusi širdis, kad artimui negali atleisti užgavimo, tai tą išskiria iš Dievo kūdikių būrio. Pasiekę kalvos viršų, priešais katedros duris sustato aplinkui vežimus, ir norėtum sakyti, kad tai mistinė karo stovykla – ir giedant himnus ir giesmes praeina naktis ligi pirmųjų mišių valandos.“

Ne diena ir ne metai, o daug žiemų ir vasarų prabėgo, kol 1260 m. bažnyčia buvo pašventinta, dalyvaujant Prancūzijos karaliui Liudvikui Šventajam⁴. Per tą statymo laiką daug mirė darbščių senių ir pačiam amžiaus gražume darbininkų, vaikai išaugo į vyrus, o su jais iš lėto, bet pagal aiškų planą augo sienos, stiebėsi bokštai, ir stiklo meisteris galvojo ir rinko savo vitražams spalvas. Ir štai jisai rado tikrą dangaus mėlynumą, tokį tyrą, tokį skaidrų, tokį ne šio pasaulio lūkesčiuos paskendusį, kad gražesnių ir grynesnių vitražų niekur nėra pasauly, kaip tuose trijuose Chartres katedros fasado languose – pačiuos senuosiuos ir pačiuos dailiuosiuos.

Ir aš ilgai mažčiau ir svarsčiau, kuriais žodžiais galėčiau jums apsaityti vieno tų vitražų – Jesės medžio, nulieto dar dvyliktam amžiui, – nuostabią galią, žemės skaudžių pirštų nepalytėtą giedrumą, nepaprastą saulės spindulio žaismą tam stiklo mėlynume.

Bet aš negaliu to apsaityti, nors žinau, kad tai gražu, kaip tolybių giesmė, kaip kūdikio kryžstavimas, kaip tie skaidrūs ir ramūs pasauliai, iš kurių mes amžinai esam išblokti. Ir štai kodėl aš vis grįžtu savo mintyse prie šito žavesio, prie to gryniausio kūrybos šaltinio, prie tos glūdžiųjų amžių mums paliktos pasakos, ir bijausi, kad ano meisterio rastos spalvos neimtų dilti mano atminime:

noriu, kad jos ilgai būtų gyvos su taisiais dangaus aukštybes siekiančiais bokštais, toli regimais iš Beauce slėnių, iš kalvų, kad būtų gyvas ir nenykstamas su tosiomis portalų statulomis, apie kurias vienas meno istorikas, kurio sielai ta gadynė šiaip svetima, atsidūsėjęs pasakė: „Jos priverčia tarpais užmiršti senosios Eladės kūrinius.“

Didmiesty tvanku ir liūdna. O tenai, už daugel mylių, žydi gairūs ir amžinas Jesės medis, žydi mano ir tūkstančio kitų paguodai ir džiaugsmui.

1937

Grįžimas į tėvų žemę

Ant Connecticut kalvų užkopiui ir žiūriu.

Kaip jūsų vandenys žali, jos kyla ir liūliuoja, taip vienišos ir tylios, lyg tyrlaukiai tušti.

Bet štai dauboj suskambo varpas. Ten smilksta dūmai, ir žmonių balsai nuaidi.

Aš įsiklausau – toli, toli, už girių, už kalnų.

Už vandenų didžiųjų žuvėdra aš skrendu.

Per vėjus, darganas, audras, žaibus, perkūnus.

Lig paskutinio atodūσιο plasnoju ir ant marių krašto sukniumbu:

Ant seno gintarų, siūbuonių girių ir raibų gegučių krašto,

Kur sesė dainininkė, kur motė audėjėlė, kur kūdikiai balti, kur broliai šienpjoviai vergijos našta kenčia.

Ant marių krašto sukniumbu, glaudžiuosi ir bučiuoju žemę, ir šaukiu:

– O tėviškės gelsvasis smėli, o sese mažutėle, o sugriuvę kryžiai ant senų kapų, – į jus iš žemių tolimų grįžau...

Ant Connecticut kalvų aš stoviu ir žiūriu: kur pilka žuvėdra, kur gimti šilai, kur ažuolas iš tėviškės žaliųjų sodų, kur seserų daina?

Viršūnėj stoviu ir klausausi. Girdžiu, kaip vėjai švilpia, kaip žaltys per žolę neria ir kaip raudongūžė šakoje užmiega.

Bet tėviškes lėtų dainų, nei aimanų, nei didžio skurdo rytinių vėjų ošime aš negirdžiu.

Naktis sutemo.

Danguje pirmoji žvaigždė teka.

Garsas, 1942, gegužės 20

Antanas Vaičiulaitis, *Nuo Sirakūzų lig Šiaurės elnio*, 2-asis leidimas, parengimas, įžangos žodis, komentarai Remigijus Misiūnas, Vilnius: Bonus animus, 2014.